

A Santa Efixenia e as festas da sidra

Xerardo Dasairas

Elaboración medieval da sidra

A romaría da Santa Efixenia en Bueu aparece no calendario festivo-religioso de Galicia como unha celebración á que paga a pena asistir polas características que a rodean. Pois non só é especial pola súa exclusiva advocación, polo que aínda tén de devoción, polo seu ceremonial ou polo seu entorno e a incomparable paisaxe que a rodea, senón tamén por ser unha das máis antigas onde é preceptivo a degustación de sidra caseira elaborada exclusivamente para esta data.

A pesar desta constatable exclusividade, xa vai para moitos anos que no entorno da Ría de Vigo e no Morrazo veñen sucedéndose diversas celebracións laicas que teñen como eixo central á sidra, a mazá e os seus derivados. Entre mediados de setembro e a primeira semana de outubro succédense estas festas en lugares como San Tomé de Piñeiro (Marín), Bembrive e Candeán (Vigo) ou San Estevo de Negros (Redondela) onde se chegan a consumir por celebración ata 2.000 litros de sidra dóce ou seca, nova ou vella, tartas e empanadas de mazá, chourizos á sidra, biscoitos e numerosos pratos que inclúen estes produtos na súa elaboración.

Incluso a augardente (calvados) e o vinagre procedentes do mesmo froito teñen grande demanda e venda. As variedades de mazás (destaca a branca de frade), o proceso de elaboración previo, as adegas (a da Tía Inocencia ou a dos Peregrinos son famosas), as lagaretas e bocois, as carballeiras (Os Ramallos) e lugares de celebración, os concursos e a música

do país... confírenlle a estas celebracións un certo ar de recuperación festiva e tradicional que se acredita de antiga raigaña nalgúns casos.

Santa Efixenia

A sidra xa foi desde antigo un produto de grande tradición e consumo en Galicia xa que así o acreditan os documentos medievais ao se mencionaren á ei- to os *pumares*, *mazanarias* e *çidraes* en mandas e testamentos e incluso a bebida *sicera* (sidra) nun dos máis antigos, datado no ano 965. O Códice Calixtino (1160-1180) aínda acredita o consumo deste produto ao anotar que Galicia ... *abonda en pan de centeo e sidra...*

Consta que foi o arcebispo Xelmírez quen ao decretar medidas protecciónistas sobre o viño dos mosteiros, propiciou a caída do grande consumo de sidra que había en Galicia, pasando a ser co tempo Asturias quen se abastase ata hoxe da numerosa produción da exquisita e variada mazá galega. Cabe observar, xa que logo, que o cultivo e elaboración dos produtos derivados da mazá é máis frecuente nas zonas de media montaña

Na parroquia de Candeán (Vigo) localizamos media ducia de lagaretas de pedra e prensas para facer a sidra

sendo precisamente nestes puntos xeográficos onde teñen lugar as grandes celebracións sidreiras que vimos de mencionar.

Ademáis das festas de carácter laico, debemos referenciar outra que contaba cunha forte compoñente relixiosa como a de San Cosme e San Damián na Portela (entre Cangas e Bueu) con misa, procesión, orquestras e degustación de sidra e castañas asadas.

Moi importante e de vella tradición, é tamén a festa do Dóce Nome de María ou Festa dos Pexegos que se celebra en Candeán (Vigo) a mediados de setembro con actos relixiosos, festa, fogos artificiais e consumo da sidra propia da zona. Esta, elaborábase ata hai pouco en lagaretas de peculiar feitura, en apreciable cantidade e valor etnográfico, que as novas prensas e a desidia particular e colectiva fixeron desaparecer.

Non obstante, e como xa reseñamos anteriormente, a celebración que conta maior raigaña e devoción popular é a que a vila de Bueu lle dedica a

Capela de Sta. Efixenia no Pazo de Santa Cruz

Santa Efixenia con motivo das festas que teñen lugar no barrio da Banda do Río. Os actos que se celebran nos dous días de festa, sábado e domingo máis próximos ao 15 de setembro, teñen tamén dous lugares de referencia ben definidos: Mentres que as celebracións lúdicas, como concursos, xogos e actuacións orquestais acontecen no barrio da Banda do Río, pé do mar, os actos relixiosos trasládanse por longal e empinada costa á capela e entorno do pazo de Santa Cruz onde téñen lugar a celebrada romaría e degustación da sidra e outros produtos da terra.

O pazo de Santa Cruz é aínda hoxe unha rexa construción que ergue o seu señorío en dous niveis, asentados na empinada aba do chamado monte Roxo (mellor Monterroso = rozado), ollando cara o norte en espléndida paisaxe, toda a ría de Pontevedra desde Tambo ata as illas de Ons. Desde esta privilexiada atalaia que conforma o adro da capela, adoitan aparecer nídias as terras do Salnés e incluso mái alá, se o vento e os ceos se alían coa obrigada vista de vixía que proporciona o lugar.

Pazo de Santa Cruz

Abaixo, como moi rente pero menos, aparecen en urbanizada amalgama o casco urbano e o porto de Bueu, enriquecéndose pronto a vista co sosego e abrigo que prodiga o pequeno peirao e praia de Beluso desde a que ascenden encostadas, unha mancha de espalladas moradas unifamiliares.

O pazo foi denominado no antigo como casa e granxa da Ramorta e alcanzaría notoriedade no ano 1659 da man do seu novo propietario, o abade de Bueu e comisario do Santo Oficio, Fernando de la Rua y Freyre, home de relevancia social e política que procedente da Coruña de cidra adicarse ao servizo de Deus.

A capela co púlpito das poxas e o cruceiro

No 1671 acordaría fundar unha capela adicada á Santa Cruz e á Soedade da Santísima Nai que se ergue nun nivel superior ao do solar da vivenda, conferíndolle ao recinto, que suma unha torre ameada, o ar pacego que aínda exhibe hoxe. Co paso dos anos, o apelido Rua vería incrementados os cuarteis dos brasóns que señorean o pazo con máis apelidos de aboengo como os Andrade, Mondragón, Aldao, Bermúdez de Castro, Soutomaior e Pimentel.

A familia Bescansa adquerería a propiedade no 1945 e desde esta data tivo a ben continuar coa tradición de abrir a capela unha vez ao ano pola Santa Efixenia e facilitar o acceso ao pazo, previa solicitude aos caseiros, para que os recién casados se fíxesen as fotos de rigor no incomparable marco que ofrece o pazo, os xardíns e a paisaxe. Isto era así cando escribimos no 2005 e hoxe, cun entorno moi atractivo e mellorado, o pazo e a capela acollen voadas en alugueiro.

Cabe suliñar, asemade, que aquel abade Fernando de la Rua tamén foi o fundador doutras capelas na igrexa parroquial de Bueu e na zona.

O rito de pasar o pano co óleo curativo

Entre elas destaca a adicada aos Santos Reis, advocación que se conta como única en Europa xa que nin a propia Igrexa os venera como santos. Está ubicada no lugar do Valado perto da igrexa parroquial e do pazo e foi reconstruída hai xa anos baixo deseño do pintor e artista Urbano Lugrís. Desde a súa recente reparación véñse celebrando nela a festividade do día seis de xaneiro con misa e procesión dos Reis á que lle segue o reparto do roscón propio desta data entre os numerosos asistentes.

A orixe da romaría da Santa Efixenia pode datarse cara a mediados do século XVIII, anos despois da fundación da capela da Santa Cruz, advocación que lle deu nome ao pazo e que segue a presidir a capela en forma de cruz de ébano e marfil sobre un pequeno Cristo na furna. A data precitada, porén, non coincide coa do curioso relato que pretende xustificar a presenza neste lugar da pequena e por demáis, senlleira imaxe dunha santa coa face morena.

Procesión coa santa

Cóntase que foi un predicador que acudía á romaría quen indagando sobre a orixe da santa para enriquecer o seu sermón, descubriu que a mesma chegara á capela do pazo nun intre en que este estaba aínda en construción.

Un abade dunha parroquia remota, moi afeccionado ao xogo, adoitaba achegarse por esta casa do abade de Bueu para xogar interminables partidas de tresillo. Nunha destas chegou a perdelo todo excepto a cabalería que precisaba para retornar. Pretendendo recuperar o perdido, puxo en xogo unha partida de santos que tiña apartados na súa sacristía, figurando entre eles a efixie da santa negra. E perdeu de novo, polo que a imaxe da santa Efixenia, ao ser exposta, pasou a ocupar non só un lugar na pe-

Misa no adro da capela

quena capela do pazo senón un lugar de importancia no devocionario popular das xentes de Bueu e arredores. Nin que dicir tén, que o predicador considerou o relato como apócrifo e lendario, obviando a súa proclama ao público. Sobre este aspecto tamén se conta que a imaxe procedía de Tui en cuxa catedral, por máis señas, tamén se venera unha reprodución desta Santa.

Santa Efixenia era unha princesa que procedía da familia real de Etiopía alá polo século primeiro da nosa era. Segundo o relato lendario, San Mateo que andaba a evanxelizar este país fixo resucitar a un irmán de Efixenia provocando a inmediata conversión desta, da súa familia e do pobo ao cristianismo.

Querendo levar unha vida máis achegada a Deus e aconsellada polo apóstol, Efixenia decidiu adicarse por completo á vida relixiosa. Mais, Hitarco, irmán seu que sucedeu ao seu pai pretendía desposarse con ela, encontrando sempre a negativa e

Acto da poxa das ofrendas

resistencia da princesa ante o que estaba vedado polo cristianismo. Anoxado e despeitado o novo rei, ordenou porlle lume ao local onde se albergaba Efixenia. Mais a pesar da rapidez e voracidade do incendio, o edificio, por intervención divina, non quixo arder e a princesa e as súas compañeiras saíron ilesas. A fe en Cristo e a consideración de Efixenia como precursora do monacato feminino elevaríana á categoría de santa. Destes feitos proceden os símbolos que loce a santa nas súas mans, unha cruz e unha igrexa ardendo, e tamén as virtudes sanatorias que se lle atribúen nas doenzas da pel, as queimaduras e na eliminación das espullas.

Preparando o prensado das mazás

Actualmente, na víspera da romaría tén lugar unha misa vespertina na capela á que asisten os veciños dos arredores, os vigairos e algunhas rosquilleiras e sidreiros que madrugaron para coller sitio nas aforas do pazo, fronte a porta da Carrasqueira.

O domingo, desde moi cedo van chegando osromeiros e devotos que asisten á primeira misa das once. Logo, dúas horas despois, tén lugar a misa solemne que se fai de campaña pola estreiteza da capela e sempre que o tempo acompañe.

O altar, ubicado fronte a porta principal da mesma está presidido polas imaxes de Santa Efixenia e da Virxe do Carme que logo serán levadas en curta procesión pero con banda de música, ao redor do adro. A fachada luce campanil no alto e aos lados, a xeito de pináculos, dúas figuras que semellan o Pai Eterno e un santo. A porta de entrada en arco, aparece señoreada polo brasón cos apelidos do pazo e da Inquisición e nun recanto da esquerda sobresaie un púlito circular, balconado en ferro, desde o que nou-

trora se botaban os sermóns e aínda se celebran as poxas. O sostén do púlpito é unha pedra circular que mostra un tamborileiro e un gaiteiro que loce saía ao xeito antigo. O cruceiro do adro e as figuras descritas semellan ser dun estilo gótico tardío xa que a ausencia de datas e o anonimato dos autores non permite facer unha cronoloxía máis exacta.

Faise memoria de que antano esta festa contaba con máis asistencia que hoxe e que as ringleiras de devotos facíanse patentes desde Bueu camiñando monte arriba, lentamente, empanadas á cabeza e queipo ao brazo, a través da canella da Ramorta. Uns accedían ao recinto polo portallón principal do pazo, entrando no adro da capela por unha porta sobre cuxa lumieira se erguen unhas figuras de pedra que representan graciosamente a catro músicos de antano en comparsa.

Outros subían polo empinado camiño da Carrasqueira accedendo directamente cara a carballeira do adro por unha porta lateral arcada que exhibe dúas figuras a ambos lados e un cristo crucificado, acompañada da Virxe e de San Xoan no alto da lumieira.

Nos anos en que o mar acompañaba cunha boa ceifa do xeito, a festa enriquecíase en asistencia, xe-

nerosidade de viandas, ledicia e ofrendas devotas. As rosquiñas, os melindres, os caramelos e sobre todo o mel, levado en tarros e oliñas, eran os produtos que máis se demandaban. As meleiras sufrían o

indicible para protexeren os seus recipientes dos rillotes nos que untaban pan ás agachadas, entanto se tiñan que defender con abanos das numerosas moscas e abellóns que tamén pretendían zugar no dóce mel autóctono.

Agora xa case ninguén queda para xantar baixo as árbores do adro e son os postos de sidra e as racións e pinchos que ofertan, os que en aperitivo, veñen aliviar as horas de xexún ata as tres da tarde en que remata a romaría. Só a poxa do aceite bendicido e o desfile dos devotos ante a Santa Efixenia, acompañada neste día de exvotos de cera e donativos en metálico, parecen ter unha certa continuidade dos

ritos e crenzas de antano.

Cando xa a banda entoa para os presentes a última peza da súa música, os máis crentes amosan no retorno, a súa ledicia por terse feito co aceite bendicido e levar para casa o pano branco pasado pola face da santa para combater as espullas e as doenzas da pel. E, de aquí a un ano.

Postos de sidra nas aforas do pazo

Paisaxe da ría de Pontevedra desde o pazo